

СТРАТЕГІЯ ЗАВДАННЯ ОБРАЗИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ: ОДИНИЦЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗЛИВОГО СМISЛУ

Хорошилова В. М.

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.

У статті розглянуто питання щодо визначення одиниці втілення стратегії завдання образи в дискурсі та продемонстровано, яким чином у досліджуваній одиниці конструюється образливий смисл на базі різноманітних інференційних операцій, а також із залученням до аналізу мовних індикаторів (лексико-граматичних, морфо-синтаксичних та стилістичних).

Ключові слова: адресат, висловлення, одиниця дослідження, дискурс, інтенція, інтерпретація, стратегія, мовець, мовленнєвий акт, неввічливість, образа, перлокуція, образливий смисл.

In this paper we outline the problem of unit identification, in which the aggravation strategy is realized, and we demonstrate how offensive meanings are construed in the research unit basing on diverse inference operations as well as on involvement of the analysis of language indicators (lexical and grammatical, morphological and syntactical; stylistic).

Key words: addressee, aggravation, discourse, impoliteness, intention, interpretation, offensive meaning, perlocution, research unit, speaker, speech act, speech strategy, utterance.

Останнім часом з'являється все більше студій, присвячених вивченню явища неввічливості в різних площинах. Така зацікавленість дослідників зумовлена стрімким розповсюдженням цього соціокультурного феномену, особливо в межах інтернет-простору. Постає питання, у яких саме одиницях утілюються стратегії неввічливості та власне стратегія завдання образи, а також яким чином у цих одиницях конструюється образливий смисл (В. І. Жельвіс, Г. В. Кусов, В. І. Шаховський, Р. Austin, L. M. Beebe, D. Bousfield, J. Culpeper, J. Holmes, L. Lachenicht, M. Kienpointner, M. Locher, M. Marra, M. Terkourafi, A. Wichmann, R. Watts та ін.).

Об'єктом аналізу у статті є одиниця дослідження комунікативної стратегії образи в дискурсі, а предметом – механізм та методи конструювання образливого смислу в одиниці дослідження.

Мета цієї статті – продемонструвати на конкретному прикладі, яким чином визначається наявність стратегії завдання образи та як саме конструюється образливий смисл, що співвідноситься з одиницею дослідження.

Матеріалом аналізу є теоретичні роботи лінгвістів, присвячені вивченню стратегій неввічливості, та фактичний матеріал з ресурсу YouTube загальним обсягом 2 тисячі дискурсивних уривків.

Актуальність зумовлена відповідністю методологічної платформи, на яку ми спираємося в дослідженні, сучасній когнітивно-комунікативній парадигмі в лінгвістиці, зростанням соціокультурної ролі такого явища, як неввічливість у сучасній комунікації (насамперед інтернет-комунікації), а також недостатньою розробленістю досліджень, присвячених вивченню конструювання стратегії образи в дискурсі.

Оскільки неввічливість та власне образа є категоріями дискурсивними, контекстно залежними та суб'єктивними, є сенс говорити про образу саме як про стратегію, дискурсивним смислом якої є посилання: “Ти – поганий, твої погляди, смаки, вподобання – погані”. У мовленні стратегія втілюється у висловленні. Таким чином, одиницею нашого дослідження є саме *висловлення* (або мовленнєвий акт – МА), інтендованим змістом якого (або змістом,

що сприймається як такий) є таке посилення: “Ти – поганій, твої смаки, погляди, вподобання – погані”. МА ми розуміємо як одиницю дискурсивної природи, для визначення якої ключовим поняттям виступає мовленнєво-дискурсивна взаємодія. “МА – мовленнєва взаємодія мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей шляхом конструювання ними дискурсивного значення в ході спілкування” [9, с. 116]. Ідею дискурсивної природи МА підтримує і А. М. Приходько, наголошуючи, що “уже сама по собі дефініція мовленнєвого акту виходить із когнітивних (конвенціональність, пропозиціональність) і комунікативних (інтенціональність, адреса/н/тність) параметрів” [6, с. 87]. За словами Л. М. Макарова, категорія “мовленнєвий акт” поряд із поняттями концепту та дискурсу – об’єкт аналізу в дискурсології [5, с. 17, 162]. Отже, МА є мінімальною одиницею дискурсу в ланцюжку “мовленнєвий акт – мовленнєвий хід – мовленнєвий крок – трансакція – мовленнєва подія” [6, с. 113]. На думку багатьох учених, мовленнєвий акт є основною одиницею спілкування [4, с. 10]. Проте інші дотримуються думки, що такою одиницею є висловлення – “цілеспрямований мовленнєвий акт” [3, с. 31]. Висловлення є продуктом дискурсивно-мовленнєвої взаємодії комунікантів на ґрунті комунікативної інтенції мовця. У процесуальному плані висловлення визначається як вимовляння речення (тобто МА), а в статичному плані – вимовлене речення (тобто продукт МА) [8, с. 231]. Проте речення (структурна одиниця) не обов’язково є тотожним висловленню (комунікативній одиниці). Висловлення може виходити за межі речення, оскільки розглядається як комунікативна одиниця, що співвідноситься з дискурсивним контекстом. Це трапляється в тому разі, коли кілька речень становлять одне висловлення, оскільки ці речення мають цільну пропозицію. Згідно з методологією аналізу дискурсу, зосереджуємо увагу не на висловленнях як таких, а на тому, як вони стають діяльністю, що є частиною соціальної взаємодії [11, с. 41]. Як іллокутивний, так і перлокутивний акти передбачають наявність адресата, на якого спрямоване висловлення. Проте іллокутивний акт є мовленнєвою дією самого мовця і не залежить від впливу на адресата, а перлокутивний акт реалізується виключно за умов наявності такого впливу. Релевантним для нашого дослідження є саме перлокутивний компонент МА, де перлокутивний ефект відіграє вирішальну роль і в певному сенсі зумовлює методологічне рішення щодо необхідності проведення досліджень першого порядку, де критерієм для констатації наявності певного явища є реакція того, кому адресоване висловлення. Проте такий підхід висвітлює лише частину мовленнєвих актів зі змістом: “Ти – поганій”, що є успішно реалізованими. Тому вважаємо необхідним залучити до дослідження і підхід другого порядку, де висновок про наявність образи на основі теоретичної концепції робить сторонній спостерігач, тобто дослідник. У цьому сенсі вважаємо необхідним зробити деякі уточнення щодо таких понять. **Перлокутивний акт** становить вдалий вплив мовця на думки, почуття та дії адресата або третьої особи через локутивний та іллокутивний акти [1, с. 189] (у нашому дослідженні вплив на третю особу не розглядається). У цьому випадку перлокутивна мета мовця досягається, перлокутивний акт реалізується, і МА загалом кваліфікується як вдалий. Індикатором може слугувати відповідна експліцитна реакція адресата або експліцитна відповідь на цю реакцію мовця, який, на думку адресата, образився (незалежно від інтенцій мовця). Проте є випадки, коли перлокутивна мета не досягається. У такому разі МА, реалізувавши локуцію та іллокуцію, є невдалим, і можна казати про **перлокутивну спробу** [2, с. 34]. Тоді, коли мовленнєва дія мовця викликає неінтендований та неочікуваний ефект, є сенс говорити про **перлокутивний наслідок**, тобто неінтендований вплив на адресата, який викликає МА мовця [там само]. Образа може бути як інтендованою, так і не інтендованою, що впливає з нашого визначення образи, і може бути як перлокутивною метою, так і перлокутивним наслідком. За нашим визначенням, неввічливість – це інтендована (або така, що сприймається інтендованою) та маркована (не конвенційна стосовно певного контексту або неочікувана в певному ситуативному контексті)

мовна поведінка, орієнтована на “втрату обличчя” адресатом, яка призводить чи не призводить до відповідного перлокутивного ефекту в процесі розгортання дискурсу з урахуванням дискурсивних правил і норм. Образю ми розглядаємо як специфічний підтип невічливості та визначаємо стратегію завдання образи як специфічний акт загрози “обличчю”. Такий акт загрози спрямований на велике розмаїття цінностей людини. Тому виділити у висловленні пропозицію з актантом на позначення якоїсь однієї категорії, що негативно оцінюється, неможливо. У фокусі можуть опинитися як етичні, моральні, естетичні, соціальні цінності, цінності загального та індивідуального характеру, так і інтелектуальні, фізичні, професійні здібності та характеристики людини. Тому для аналізу важливими будуть інференційні операції, залучення пресупозиції та врахування особливостей конкретної ситуації, а також особливостей інтернет-дискурсу зі своїм набором онтологічних особливостей, правил, норм, що конструюють ситуацію спілкування. Іншими словами, образливий смисл конструюється on-line, він актуальний саме зараз, саме в цьому контексті і спільно вироблений конкретними комунікантами. Така природа образи особливим чином корелює зі схожими параметрами інтернет-дискурсу. Проте образливе висловлення (ОВ) експліцитно чи імпліцитно містить компонент негативної оцінки. Це фактор, що об’єднує всі ОВ або висловлення, що сприймаються як такі.

Доцільним вважаємо залучення до аналізу з корпусу як самостійних ОВ, так і комбінацій вихідного висловлення та висловлення-відповіді, одне з яких чи обидва можуть містити образливий смисл. Таким чином, ми застосовуємо комплексний підхід: підхід першого порядку (у разі, коли адресат експліцитно вказує на те, що його образили) і другого порядку (коли відповідь на образу в діалозі або полілозі відсутня; є імпліцитною реакцією на образу або зворотною образою). У другому випадку ми застосовуємо інтерпретаційний аналіз, виходячи з конкретного дискурсивного контексту та теоретичного визначення образи. Проте одиницею дослідження лишається саме висловлення.

Під **образливим смислом** МА ми розуміємо перлокутивний смисл, який становить перлокутивну спробу образити адресата або перлокутивний наслідок. Іллокутивний тип не впливає на реалізацію МА з образливим смислом. У нашому корпусі іллокуція може бути асертивною, директивною, комісивною або експресивною. Образливим такий МА робить саме перлокутивний смисл.

Проілюструємо на прикладі, яким чином проводиться констатація наявності стратегії завдання образи та конструювання образливого смислу висловлень. Цей дискурсивний фрагмент складається з 15 комунікативних внесків. Коментарі (2), (9), (13), (15) належать третім особам. Ми свідомо залишили коментарі третіх осіб у цьому дискурсивному фрагменті, оскільки полілог – це досить типова ситуація для спілкування на форумах (у цьому разі форум прикріплений до відеоконтенту на ресурсі YouTube). Конфліктна ситуація розгортається за участю двох комунікантів під ніками TECHIB LP та CreativJumper:

1. **TECHIB LP:** *also ich hab gleich schon Glitch gesehen*
2. **IG Locos:** *Wo?*
3. **TECHIB LP:** *hast du eine spieleliste wo eine Mission drin ist die man normalerweise nicht markieren kann?*
4. **CreativJumper:** *und ich hab gleich deine nicht vorhandene grammatik gesehen...*
5. **TECHIB LP:** + *CreativJumper was bist du denn Deutschlehrer oder Faust-Fan*
6. **CreativJumper:** + *TECHIB Ja drohe mir...jetzt hab ich aber angst (nicht)*
7. **TECHIB LP:** *wie alt bist du 5 dann geh lieber weg hier werden brüste gezeigt unter 18 nicht geeignet*
8. **CreativJumper:** + *TECHIB wtf warum bin ich jetzt 5? du hast doch dein ersten kommentar wie ein 5 jöhriger geschrieben!?*

9. **IG Locos:** Alter hurt mal auf zu streiten

10. **TECHIB LP:** + **IG Locos** ja du hast recht so einen muss man ignorieren bringt ja nichts sich aufzuregen er ist einer von vielen die ich net verstehe;)

11. **TECHIB LP:** + **CreativJumper** alter wenn du willst das alle hier in You Tube perfekt Deutsch sprechen und schreiben sollen dann beschwer dich auf dem Support von You Tube. Soll ich mal ehrlich sein du nervst und jetzt halt dein Mund ansonsten block ich dich und dann ist ruhe im schiff. Ah sorry hab das S von Schiff klein geschrieben jetzt petzt du es auch noch deine Mutti. Sry wollt ich nicht. Pls nicht löschen XD.

12. **CreativJumper:** + **TECHIB** ...ich habe mein erstes kommentar nur zum spaß geschrieben und was machst natürlich du drohst mir und dann nennst du mich einen 5 jährigen man sollte dich ignorieren weil ich hab dich nicht beleidigt oder dir "gedroht" und ich kann ja nichts dafür das du kein spaß verstehst oder richtige grammatik...

13. **Der Defcon:** + **CreativJumper und** + **TECHIB** ihr haltet jetzt beide die Fresse

14. **TECHIB LP:** + **CreativJumper** erstens versteh ich unter Spass was anderes und zweitens drohen? du meinst bestimmt das mit Faust-Fan. Damit meinte ich das Buch über Faust nicht die Faust die man auf die Fresse kriegt. Und mal ehrlich man kann es auch vernünftiger zum Ausdruck bringen wenn jemand einen Fehler im Kommentar hat sollte man nicht so ein "Spass" Kommentar schreiben das geht mir auf dem Sack und andere hier auch. Also überlegt bei nächsten mal was du schreibst wenn du so ein Fehler siehst dann kriegst du auch keine Konter von denjenigen der das Kommentar geschrieben hat.

15. **Joghurt Mensch:** + **TECHIB** + **CreativJumper** Ihr seid beide zwei Spinner. meine Güte. Wenn man Menschen verbessert, sollte man es selbst auch beherrschen.

Außerdem, wenn schon Punkte, dann doch auch bitte Kommas.

(http://www.youtube.com/watch?v=huSQ_MtWK04)

Наголосимо, що в нашому дослідженні ми поєднуємо підходи першого і другого порядку. Оскільки категорія неввічливості є дискурсивною, залежить від розпізнавання інтенції мовця та конструювання образливого смислу, необхідно, по-перше, виокремити перлокутивний компонент за рахунок фіксації експліцитної реакції адресата, який повідомляє, що смисл повідомлення є образливим. У нашому прикладі така реакція відсутня, проте є імпліцитна реакція, яку необхідно експлікувати за рахунок виведення імплікатури на базі інференційного методу, а також реконструювати можливу інтенцію нанесення образи, наявність якої є однією з ключових умов конструювання неввічливості й образи. Висловлення (4) виявляє удаване порушення максими релевантності і, на перший погляд, не є адекватним комунікативним внеском та не стосується теми, проте на базі когнітивного інференційного методу реконструюємо інтенцію нанесення образи та конструюємо наступний смисл (ми експлікуємо образливий смисл за допомогою логічного знака "+>" ("впливає дискурсивно, імплікує")) +> *Deine Grammatik ist schlecht.*

Висловлення (5) демонструє розпізнавання інтенції користувачем TECHIB LP, що імпліцитно виражено його реакцією із застосуванням сарказму. +> *Du bist sicherlich kein Deutschlehrer und auch kein Fan von Goethe. Für Hipster ist es gar nicht typisch. Du bist selber in Grammatik nicht so gut beschaffen, wieso machst du Bemerkungen?*

Висловлення (6) демонструє, що користувач **CreativJumper** убачає погрозу у висловленні (5). За допомогою логічної інференції робимо висновок +> *Du drohst mir jetzt.* Наведемо також кілька прикладів, коли конструювання образливого смислу відбувається за допомогою певних мовних "підказок" – мовних індикаторів (лексико-граматичних, морфосинтаксичних та стилістичних). Необхідно підкреслити, що терміном "індикатор" (*indicating device*) [10, с. 74] ми позначаємо мовні засоби, що вказують на реалізацію стратегії завдання образи. Проте індикатор не є "однозначною ознакою" наявності певного явища; між індикатором

та феноменом відсутній однозначний чи навіть зворотний однозначний зв'язок [12, с. 100]. У прикладах (6), (7), (11), (13), (14) ми бачимо дієслова в наказовому способі (морфосинтаксичний індикатор), що може бути виявом неповаги.

Висловлення (7) демонструє зростаючу зневагу через приписування адресату дитячого віку та співвіднесення в такий спосіб з якостями дитини, зокрема необізнаністю. Імплікатура, яку можливо вивести в цьому випадку: +> *Du bist klein und dumm. Wir sind hier auf einem Portal für Erwachsene, deswegen bist du hier falsch gelandet.*

Конфлікт розгортається за рахунок порушення норм етикету (die Netiquette) – використання ненормативних виразів (*wtf* – “*what the fuck*”), кепкування та очевидно несерйозною експліцитно вираженою пропозицією звернутися до модераторів ресурсу YouTube (+> *Es ist nicht möglich, dass alle immer grammatisch richtig sprechen und schreiben. Du kannst dich aber lächerlich machen und dich an den Moderator mit so einer Idee wenden*); вороже ставлення підкріплюється експліцитним вираженням роздратованості за допомогою асерції з лексемою “*nerven*” та подальшою погрозою заблокування.

В елементі (11) для підсилення ефекту використовується сарказм (з демонстрацією явної нещирості) та підбурювання з метою ще раз вказати на те, що саме викликало образу: +> *Du weist die anderen auf ihre Fehler (im Publikum). Das gefällt mir nicht. Du kannst noch einmal beweisen, dass du dumm bist und petzen, wie du schon in meinem Fall gemacht hast.* Підсилювальним стилістичним методом є зменшувальне “*Mutti*” (лексико-граматичний індикатор) для підкреслення асоціативних якостей дитини. До цього додається використання акронімів “*Sry*” та “*Pls*”, а також емотикону (у вигляді графеми) “*XD*”, що виражає сміх, у цьому випадку насмішку. У фрагменті (12) користувач виправдовується, пояснює, що пожартував, та намагається з'ясувати, чому йому погрожують та порівнюють з дитиною. Експліцитно виражено небажання на початку бесіди нанести образу, а отже, незрозумілість, чому користувач ТЕСНІВ LP агресивно поводить у відповідь. В елементі (13) через полісемічність лексеми “*Faust*” виникло непорозуміння. Користувач сприйняв вираз “*Faust-Fan*” як загрозу, оскільки інтерпретував лексему “*Faust*” як “кулак”. В елементі (14) користувач CreativJumpег дає пояснення, що він, по-перше, мав на увазі героя п'єси Й. В. Гете “Фауст”, а отже, натякав, метонімічно використавши назву класичного твору, на (не)освіченість узагалі; по-друге, він указав на те, що жарт не вдався і що наступного разу для уникнення сутичок слід краще обміркувати, чи варто вказувати на чужі помилки. Емоційного забарвлення висловленням надає використання заниженої лексики – “*die Fresse, auf den Sack gehen*”. У прикладі (11) використано конвенційну метафору “*Ruhe im Schiff*” (стилістичний індикатор) з метою надання (за рахунок образності) більшої експресивності висловленню, що входить до комунікативного внеску, де міститься висловлення з імпліцитною образою, у цьому разі як захисної стратегії.

Таким чином, ми навели кілька прикладів мовних індикаторів наявності образливого смислу / стратегії образи, що конструюється в дискурсі та співвідноситься саме з рівнем висловлення. Проте наголосимо, що жоден мовний вираз поза контекстом не може слугувати самостійним засобом утілення стратегії образи та передачі образливого смислу. Для конструювання стратегії образи та вилучення образливого смислу на рівні дискурсу нами було застосовано методи структурно-семантичного, логіко-семантичного, стилістичного, трансформаційного, контекстуального, інтенційного, інференційного, мовленнєво-актового аналізу, методів парафразування, експлікації імпліцитного смислу.

Література

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л. Р. Безугла. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 330 с.
2. Безугла Л. Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : [монографія] / Л. Р. Безугла, І. О. Романченко. – Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. – 184 с.

3. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; пер. с англ., сост. В. В. Петров ; под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В. И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
6. Приходько А. Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Н. Приходько // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 84–89.
7. Старикова Е. Н. ИмPLICITная предикативность в современном английском языке / Е. Н. Старикова. – К. : Вища школа, 1974. – 142 с.
8. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
9. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
10. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin. – Cambridge / Mass. : Harvard Univ. Press, 1962. – 166 p.
11. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Oxford, Cambridge (Mass.) : University Press, 1994. – 314 p.
12. Wagner F. Implizite sprachliche Diskriminierung als Sprechakt. Lexikalische Indikatoren impliziter Diskriminierung in Medientexten / F. Wagner. – Tübingen : Narr, 2001. – 180 S.